

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

42.

**A TANYÁK MÚLTJA, JELENE ÉS JÓVŐJE
A SZARVASI JÁRÁSBAN**

**Szerkesztette:
GYULAVÁRI ANDRÁS**

Szarvas, 2014

AGRÁRTÖRTÉNETI FÜZETEK

42.

**A TANYÁK MÚLTJA, JELENE ÉS JÓVÓJE
A SZARVASI JÁRÁSBAN**

**Szerkesztette:
Gyulavári András**

Szarvas, 2014

Sorozatszerkesztők:

Dr. Szitó János nyugalmazott vízépítő mérnök
Montvajszki Márk egyetemi tanársegéd

Lektor:

Dr. Molitorisz Pál nyugalmazott városi vezető ügyész, helytörténész

Kiadó:

Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar,
Békéscsaba-Szarvas-Gyula
és a
Tessedik Öreggazdász Egyesület, Szarvas

Felelős kiadó:

Dr. Bíró Tibor megbízott dékán és Gyulavári András elnök

A sorozat támogatója a Szarvasi Agrár Zrt.

Nyomtatta a **DIGITÁLIS KALAMÁRIS**, Szarvason
Felelős vezető: Tatai László

A KIADÓK ÜZENETE

Az Agrártörténeti füzetek sorozatot dr. Ligetvári Ferenc (egyetemi tanár, az MTA doktora), alapító szerkesztő indította útjára 1998-ban, és gondozta 2002-ig. A sorozat arculata az évek során bizonyos változásokon ment át.

A sorozatot 2003–2007 között dr. Bukovinszky László (főiskolai tanár, CSc) szerkesztette. A sorozat 1-14. kötete az alapító szerkesztő által megfogalmazottak szellemében jelent meg, s gazdagította az olvasók általános és szakmai ismereteit.

2008-ban a Tessedik Sámuel Főiskola Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar (TSF MVKF Kar) és a 2007-ben megalakult Tessedik Öreg-gazdász Egyesület együttműködési megállapodást írt alá. Ebben megfogalmazódott többek között az Agrártörténeti füzetek közös kiadásának szándéka is.

Az Agrártörténeti füzetek a 15. számtól kezdődően a TSF MVKF Kar (ill. jogutódja) és a Tessedik Öreggazdász Egyesület közös kiadásában jelennek meg. A munkák minőségének javítása, színvonalának emelése érdekében a köteteket lektoráltatjuk.

A továbbiakban is fontosnak tartjuk a szarvasi agrároktatás intézményeihez kötődő visszaemlékezéseket, ill. az ehhez kapcsolódó egyéb munkákat, hogy múltunk e kevésbé ismert eseményeit szélesebb olvasói kör megismerhesse, és megmentsük azokat a végleges feledéstől.

A szarvasi agrároktatásban résztvevő tanárok és az itt végzett öregdiákok életútjának bemutatása mellett fokozott figyelmet fordítunk olyan témakörök megjelentetésére, amelyek a Szarvasi Kistérség és a Körös-vidék arculatát alakítják a földhasználat, a természeti környezethez alkalmazkodó (környezetkímélő, ökológiai) gazdálkodás és a vízgazdálkodás területén.

Helyet adtunk a Szent István Egyetem Gazdasági, Agrár- és Egészségtudományi Kar, Békéscsaba-Szarvas-Gyula Tessedik Campusán rendezésre kerülő Tudományos Diákköri Konferencián legjobb minősítést elért dolgozatok közlésére. Tervbe vettük aktuális szakmai témák megjelentetését is.

A sorozat kiadását, illetőleg rendszeres megjelenését külső támogatók anyagilag segítették már eddig is, és erre a segítségre ezután is számítunk.

Szeretnénk, ha együtt lehetnénk a hagyományok tisztelői, az értékek felismerői és megőrzői.

A témaajánlatokat, vagy a kész munkákat a sorozatszerkesztőkhöz kérjük eljuttatni.

Együttműködésüket köszönjük.

Szarvas, 2012. december

TARTALOM

TANYAFELMÉRÉS A SZARVASI JÁRÁSBAN (2014).....	9
Általános adatok.....	9
A felmérés célja	9
A felmérés módszere.....	9
ELŐZMÉNYEK	10
A tanyavilágot érintő megvalósult beruházások, fejlesztések	10
HELYZETFELTÁRÁS	11
A Szarvasi járás külterületének általános bemutatása	11
A tanyavilág és a külterületek történeti bemutatása	12
A Szarvasi járás községei és azok határszerkezete	17
A külterületi tanyavilág általános jellemzése	18
Zártkerti tanyavilág	19
Békésszentandrás zártkerti tanyavilága	21
Külterületen élők körülményeit javító szolgáltatások és infrastrukturális helyzet	22
A tanyagondnoki szolgálatok szerepe	22
Tanyán lakók közbiztonsága és vagyonbiztonsága	23
Elektromos áramellátás	23
A tanyán folytatott gazdálkodás jellemzése	23
Tanyák és a termőföld kapcsolata	26
A Szarvasi járás szántóterületeinek átlagos aranykorona értéke településenként.....	28
Vízgazdálkodási viszonyok a Szarvasi járásban	28
Vízbőséges helyzetek	28
Az öntözési lehetőségek a tanyavilágban	31
A Szarvasi Kistérség Területfejlesztési Koncepciója.....	32
KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK.....	33

TANYAFELMÉRÉS A SZARVASI JÁRÁSBAN (2014)

Általános adatok

A munkában részt vett szervezetek és képviselőik:

A pályázat nyertese:

Szent István Egyetem Gödöllő Tessedik Campus, 5540 Szarvas
Szabadság út 1-3. Képviselő: Dr. Kocsis István dékáni megbízott,
valamint Hajdú János és Jacsó Péter egyetemi hallgatók

Együttműködő partnerek:

Tessedik Öreggazdász Egyesület 5540 Szarvas, Szabadság út 1-3.
Képviselő Gyulavári András elnök

Szarvasi Aquakultura Kereskedelmi és Szolgáltató Közkereseti
Társaság 5540 Szarvas, Rózsa utca 70. Képviselő: Kakukk Csaba
ügyvezető igazgató

Civilek a Külterületért Középhalmi Egyesülete Szarvas – 5540
Szarvas T. V. k. 1/2. A munkában részt vettek Dernovics László
elnök, továbbá az érintett települések tanyagondnokai

ÖKO-VIN Mezőgazdasági és Élelmiszertechnológiai Betéti Társaság
4400 Nyíregyháza, Pazonyi tér 9-10.

Közigazgatási lehatárolás:

Megye neve: Békés

Járás neve: Szarvasi

Települések neve: Békésszentandrás, Csabacsüd, Kardos, Kondoros,
Örménykút, Szarvas

A felmérés célja

A jövőbeni kormányzati és térségi, helyi tanyafejlesztési programoknak, a tanyák átfogó fejlesztésének nélkülözhetetlen alapja és adatbázisa legyen a tervezés számára.

A felmérés módszere

Földhivatali ingatlan nyilvántartásra alapozott felmérés, jellemző reprezentatív mintateres kijelöléssel, községi földkönyvek és ingatlan nyilvántartási térképek alapján, helyszíni bejárással.

ELŐZMÉNYEK

Korábban a Szarvasi járás területén tanyafelmérés nem volt.

A tanyavilágot érintő megvalósult beruházások, fejlesztések

Magyarázat: javított földút = téglatörmelékkel feltöltve

Szarvas

Szarvas-Békéscsaba (44-es főút) mellett kerékpárút a Szarvasi járás teljes területén

Szarvas-Gyomaendrőd közút mellett kerékpárút Rózsásig

Szarvas-Mezőberény közút mellett (nincs kerékpárút)

Szarvas-Orosháza közút mellett kerékpárút a Régimódi vendéglőig

Szarvas-Szentes közút mellett kerékpárút a Mótyói bejáráig

Szilárd útburkolatú bekötőút található az endrői úttól Középhalomig. Az Ószőlő, Rózsási szőlő szakaszon javított földút van. Ezüstszőlőn teljesen szilárd útburkolat található, de az Újfaluczki dülő és Bezinai út javított földút.

Kulturális közösségi épületek kialakítása Szarvas: Ezüstszőlő, Középhalom, Siratóban létrehozott közösségi házak.

Érparti szőlők közvilágításának megvalósítása.

A létesítmények pályázati forrásból és önkormányzati önerő hozzáadásával valósultak meg. Kedvezményezettjei az érintett tanyai lakosság.

Békésszentandrás

A Békésszentandrás furugyi tanyavilág legnagyobb gondja évtizedeken át az út hiánya volt. Akár Békésszentandrásra, akár az ugyancsak közeli Szarvasra akartak eljutni, jó két kilométert mindenképpen földúton kellett menniük ahhoz, hogy a műútig elérjenek. A Körös-holtág menti töltések vendégmarasztaló sárával kellett birkózniuk, ha élelemért, gyógyszerért, orvoshoz vagy hivatalos ügyeket intézni indultak a közeli településekre.

2002-ben adódott egy lehetőség Furugy életében: egy PHARE-programnak köszönhetően elérhető közelségbe került az útépités. A Békésszentandrás és Szarvas által közösen benyújtott pályázatot (az építendő út nyomvonalának egy része Szarvas közigazgatási területén fekszik) kedvezően bírálták el. 182 710 Eurós uniós támogatással, több minisztérium társfinanszírozásával, a Békés Megyei Területfejlesztési Tanács támogatásával, és természetesen Szarvas és Békésszentandrás önjerejének hozzáadásával 2003 tavaszán ténylegesen megindult az útépités és nyár végére be is fejeződött. A furugyi bekötőút 1921 méter hosszú. A

jellegzetes tanyás településen a Szarvasi Ótemplomi Evangélikus Egyház idősek klubját működtet.

Kardos

Kardos község valamennyi tanyasora villamosított. Az elektromos hálózatok fejlesztése túlnyomó részt még az 1990-es évek előtt történt

HELYZETFELTÁRÁS

A Szarvasi járás külterületének általános bemutatása

A Szarvasi járás települései térképvázlaton

A tanyák számának alakulása 1960-2014 között

Település neve	Külterület nagysága (ha)	Tanyák száma (db)		
		1960	1969	2014
Békésszentandrás	7 181	615	313	98
Csabacsüd	6 530	489	365	149
Kardos	4 228	1 618	624	256
Kondoros	7 820	780	541	385
Örménykút	5 414	1 024	893	165
Szarvas	14 159	2 050	1 642	583
Összesen	45 332	6 576	4 378	1 636

Békés megyében 1960-ban a lakosság 34%-a volt külterületi lakos, a Szarvasi járásban a népesség 47,5%-a élt külterületen, ami jelentősen meghaladta a megyei átlagot.

2014. évben a Szarvasi járás lakosság száma 29 516 fő, a külterületen élők száma 4230 fő, amely a járás összlakosságának 13,23%-a.

A tanyavilág és a külterületek történeti bemutatása

A szakszerű és biztonságos mezőgazdasági termelés érdekében, a sajátos gazdálkodás miatt a XVIII. század végén kezdett kialakulni a tanyarendszer. A nagy kiterjedésű területen a tanyák kialakulása gazdasági szükségesség volt. A település és a művelhető földterületek 5-20 km-es távolsága miatt az első, kezdetleges tanyai jellegű építmények már az újjátelepülés utáni évtizedekben megjelentek.

A szilajpásztorkodás megteremtette az első magányos településformát, a pásztorkunyhókat, a szállásokat. A szarvasi tanyák kialakulása tehát a félnomád pásztorkodás megjelenésével kezdődött.

A földterület nagyságától és fekvésétől függően a tanyák elhelyezkedése, egymástól való távolsága változatos volt. Egyik tanya a másik után épült, meghatározva a szarvasi határ jellegzetes arculatát.

A folyamatot segítette a jobbágyrendszer megszűnése. Az 1772-ben kiadott úrbéri rendelet (Urbárium) meghatározta a jobbágytelek (sessio) nagyságát 34 kishold (1100 négyszögöllel számítva) szántóban, s hozzá 22 hold legelőben, kaszálóban. Az akkori uraság szűkkeblősége, valamint a népesség nagy száma miatt azonban csak 8-20 kataszteri hold és 1-2 hold legelő került kimérésre. Ez tett ki egynegyedes telket, s ezt nevezték el quartának.

A XVIII. század utolsó negyedében a lakosok már a határ egész ármentes területét elfoglalták, és körülhatárolt birtokokra osztották fel. E parcellákon rövidesen megjelentek az első, most már növénytermesztési célból is létesített tanyák. A mezőgazdasági rendeltetésű tanyai építmények kialakulását hátráltatta, de nem akadályozta meg a háromnyomásos gazdálkodás. A lakosság körében ezeket a kezdetleges típusú építményeket szintén szállásnak nevezték, amelyek az időszakos mezőgazdasági munkák idejére korlátozó tartózkodást szolgálták. Ettől már egyenes út vezetett a maihoz hasonló tanyatípus megjelenéséhez, melyben a család az egész évben együtt lakott.

A parcellázással egyidejűleg jelentős folyamszabályozási munkálatok történtek 1855-1900 között, ami további lehetőséget teremtett a lakosság tanyákra áramlásának.

1836-ban vágták le a Bikazugi ágot (Anna-ligetnél), ezt követően megtörtént 1888-ban a Hármaskörös csergettyői átmetszése, ami létrehozta a közel 30 km-es Szarvas-Békésszentandrás holtág rendszert. Egyidejűleg mintegy 10 000 ha termőterületet mentesítettek az árvizektől, megteremtve a biztonságos mezőgazdasági termelés egyik alapfeltételét. 1930-ban a lakosság fele már tanyán élt.

Az 1945-ös földreform további lendületet adott a tanyarendszer fejlődésének. A földreform során az állami tulajdonba vett nagybirtokok egy részét felparcellázták, és az addig föld nélküli, arra rászoruló, korábban nincstelen uradalmi cselédek, zsellérek és törpebirtokosok kapták meg.

A szarvasi tanyák a dűlőutak vagy az országutak mentén, szabályos tanyasorokban helyezkednek el, meghatározva a szarvasi határszerkezetet.

A mai dűlőbeosztás kialakulásának idejére nincsenek pontos adataink. Az 1801-ben készült, majd 1811-ben módosított határtérkép szerint a dűlőrendszer már kialakult. Az urbárium kibocsátása után a határ egy részét jobbágytelkekre osztották, s kimérésükhöz a dűlők kialakítására okvetlen szükség volt.

A *dűlő* a határnak két út vagy mezsgye közé eső, rendszerint külön névvel jelölt része. A szó eredete az azonos irányba „dűlő” barázdákra, parcellákra, olyan szántóföldre utal, amely a másikkal merőlegesen „rádől”. A szántódarabok között húzódik az út vagy mezsgye, amelyre a „földek véggel kijárnak”, s ahol szántásnál az eke megfordul.

A *mezsgye* keskeny földszalag, amely az egyik gazda földjét a szomszédjától elválasztja. A mezsgye a magyar nyelvben szláv eredetű szó, korábban szélesebb értelemben jelentette a határjeleket és kerítéseket.

Domán Imre 1983-ban a szarvasi tanyáknak négy típusát különböztette meg.

Az *első kategóriába* tartoznak a fennmaradt jobbágy tanyák a XVIII. század utolsó, illetve a XIX. század első évtizedeiből. Ezen épületek a legegyszerűbb típust mutatták, amelyben egyetlen helyiség volt, közfalak nélkül, s egyszerre szolgált az ember és az állat lakhelyéül. Később közfalakkal elkülönült a szoba, a konyha és az istálló.

A jobbágytanyák alacsony, kis épületek voltak, vert- vagy vályogfallyal, egy lépcsőnyire a földbe süllyesztve. Tetőszerkezetük fűrészletlen faanyagból, gyakran fűzfából készült, nádtetősek, végük kanfarrá van kiképezve. Fűtésük kemencével történt, a konyhában szabad kéményt építettek, a tető felett fa szikrafogóval. Az alacsony ajtón fakilincsek voltak, a kis ablakokon pedig keresztvas-pálcák. A fennmaradt jobbágy tanyák e

típusa jelenleg legtöbb esetben a kamra szerepét tölti be. Számuk a mai tanyák 5%-ára tehető.

A második csoportba tartozó tanyák a XIX. század második felében épültek. Faluk vályog, nádtetősek, némelyik a gerincen cseréppel szegett. A nádtető fölé téglakémény magasodik, az oromzat deszkából készült, padlás az oromzaton lévő padlásajtón át közelíthető meg, melyhez állandóan oda volt támasztva a létra. A deszkaoromzaton gyakran ki volt vágva az építés éve, a gazda monogramja, két kehely vagy két tulipán.

*Deszkaszikrafogós kémény a Hosszúsoron, 1810-ben épült jobbágytanyán
(Fotó: Molitorisz, 1995)*

E tanyák már nagyobbak voltak a jobbágytanyáknál. A lakószobában lévő kemence – amely vagy búbos, vagy szögletes – a konyhából volt fűthető. A konyhába épített katlanon, „kutkán” főztek. A tanya előtt kiscseréppel fedett faoszlopokon nyugvó toldalék, szűk folyosó húzódott. A folyosót olykor az ambitus helyettesíti, így nevezik a konyhaajtó, vagy néha a teljes épület előtti teret, mely az épülettel egy tető alatt van, tehát a keresztgerendák adják a tető szerkezetét. E helyiség nem külön toldás, mennyezete a gerendák között ugyanúgy tapasztott, mint a konyháé. Ez a tanyatípus alkotja ma a szarvasi tanyák mintegy 2/3-át.

A harmadik típus a századfordulót követően, 1900 és 1940 között épült. E tanyáknál a konyhából már egy hátsó szoba is nyílik, mely elsősorban az éléskamra szerepét tölti be. A gerendákról lógtak le a kolbászok, füstölt húсок, az oldal-szalonnák, a tapasztott padlón helyezték el a zsírosbödönöket. A lakószobában a déli fekvésű ablakon kívül megjelent a harmadik, az udvar fele néző ablak is. A konyha már itt sem szabadkéményes.

A Hegyes-dűlő legöregebb tanyája, a Gulyás-tanya, T. IV. 164.

(Fotó: Domán, 1959)

E tanyák vályogból épültek, téglaromfalasak, kis vagy nagy cseréppel fedettek. A padlásfeljáró a hátsó szoba mögötti külön-bejáratú kamrából vagy közvetlenül a folyosóról visz fel, s fogódzó kötél lóg bele. A tanyák udvari végéhez később féltetős épületrészt ragasztottak. Ez a tanyatípus alkotja a szarvasi tanyák mintegy negyed részét.

A *negyedik csoportot* az 1940–1950 körül épült tanyák alkotják, ezek már nehezen tipizálhatók, akad közöttük L-alakú épület, sőt sátozott kockaház is.

A szarvasi táj és a földműves ember hangulatát jó jellemzik Szalók József¹ „Künn a tanyán” c. versének sorai:

*„Tanyán lakunk, szabad üde tájon,
Szántóvetők vagyunk e világon
Még dől, omlik az áldott barázda,
Ég felé száll, lelkiünk hő fohásza*

*Kalászos vetésünk messze látszik,
Fölötte pajkos délibáb játszik,
Hullámain szellő nyargal végig,
Koszorúján búzavirág kéklik.”*

A tanyavilág sorvadása, a történelmi fordulat 1959-60-ban következett be, amikor megkezdődött a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek szervezése (állami gazdaságok és termelőszövetkezetek), ami elsorvasztotta a kisparaszti termelést és annak alapját, a tanyarendszert.

Ezen túlmenően a gyors társadalmi és politikai változások sora, a tanyasi iskolák megszűnése is hozzájárult a tanyavilág felbomlásához.

Tulajdonképpen az állami és szövetkezeti tulajdon és üzemforma kifejlesztésével a földterületek koncentrációja következett be, amely sorvadásra ítélte a magántulajdonon alapuló gazdálkodás települési és üzemformáját, a tanyát.

A következő évtizedekben a szocialista nagyüzemi mezőgazdaság létrejött, és egyéb társadalmi változások, átrendeződések miatt mintegy ötödével csökkent a külterületen élők száma. Ekkor kezdődött az Alföld, és benne Szarvasi járás tanyavilágának felbomlása.

Békés megyében, így Szarvason és környékén gyorsabb ütemben bomlott fel a tanyavilág, ugyanis a jó minőségű, nagy kiterjedésű szántóföldeken működő tanyásgazdaságok akadályozták a nagyüzemi mezőgazdaság kialakítását.

Ez az időszak, az 1990-es évek elejéig tartott, az új tulajdonviszonyok kialakulásáig, de a folyamatnak még jelenleg sincs vége.

Napjainkban, e folyamat végső szakaszán örülhetünk, hogy még láthatunk egy-egy szép tanyát, szorgos gazdát.

¹ Szalók József (Orosháza, 1922 – ?, 1994), tanító, festőművész, költő. A második világháború után Orosházán földműveléssel, kertészkedéssel foglalkozott.

A Szarvasi járás községei és azok határszerkezete

Szarvas város határa 1875-ben érte el legnagyobb kiterjedését, nagysága 48 000 hektár volt. Ekkor ide tartozott még Nagy-Kondoros, Csákó és Szénás területe is. Az ezt követő időszakban váltak önállóvá a környező települések: *Kondoros* és *Nagyszénás*. *Örménykút* 1952-ig Szarvas része volt. Ekkor lett önálló, mint az országban is egyedülálló tanyasoros település. A központi belterület később alakult ki és épült be. Jellegzetes tanyasorai közül néhány: Sárkány-, Török-, Bakulya-, Csipkár-, Szakács-, Hosszú sor. *Örménykút község* részét képezte a „Kondorosi holdak” nevű határrész is, a 44-es főközlekedési úttól délre.

Örménykút határának déli részén alakult meg *Kardos* község, mely 1969-ben lett önálló település. Jellegzetes tanyasorai: a már említett, Csipkár sor, Szakács sor, Hosszú sor, Csabai út (44-es főút) két oldala. A fő úttól délre: Kurta sor, Gimnázium sor, Kardos dűlő, Kondorosi holdak.

Itt kell megemlíteni az 1924-ben alakult önálló *Csabacsúd* községet is, mint szomszéd települést. Furcsának tűnik, de a település soha nem tartozott Szarvas határához, nyugati szomszédunk, *Békésszentandrás* határrésze volt a szentandrászi uradalom részeként, mint Csabacsúd-pusztá.

A csabacsúdi határszerkezetre jellemző, hogy a tanyák túlnyomó részben tanyasorokban helyezkednek el, ezek megnevezése a következő:

A 44-es út északi oldala,

A nagyrátai bekötő út két oldala,

A Szarvasi Agrár Zrt. csabacsúdi kerület Nagyrátai központ és környéke,

Közép dűlő.

Kondoros város tanyasorai a következők:

Becskerek-sor a település keleti oldalán, Békéscsaba felé

Apponyi-föld, Dérczy-dűlő (0173 út, 0172-0174 tanyák)

Kecske-sor (A település déli részén 0229 út, 0225-0228 tanyák)

Zvada-sor (A település észak-nyugati határán, az Endrődi útról indulva:
016 út, 04-017 tanyák)

Tarcsai-sor (a település Békéscsaba felőli határán)

Wenckheim dűlő (074 út, 073-099 tanyák)

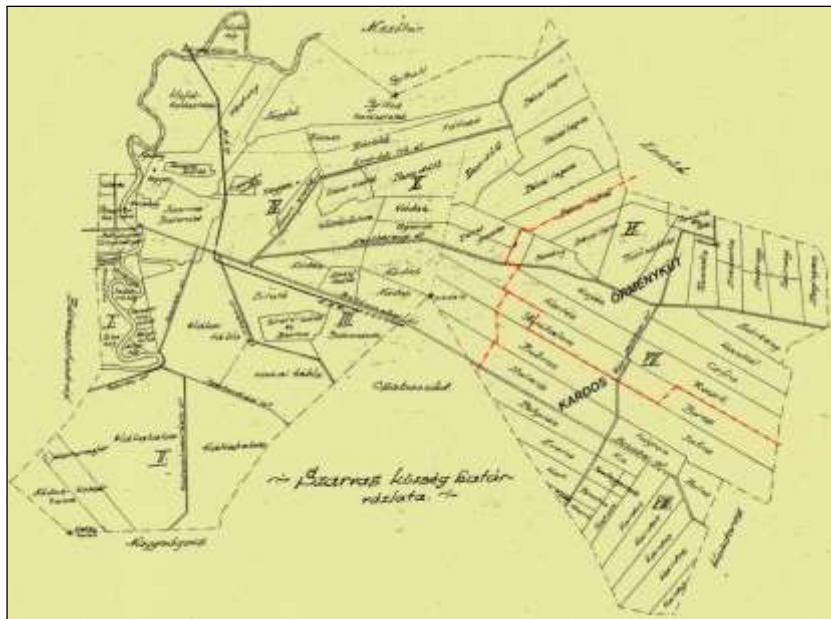
Hosszú-sor (Szarvasról indul 022 út, 017-023 tanyák)

A 44-es főút mentén lévő tanyák

Szarvas város külterületi határának mai területe 14 159 hektár. A határnevek egy része – Halásztelek, Décse, Káka – a török hódoltság előtti falvak neveinek emlékét őrzi.

A település határát, mint közigazgatási egységet további részekre, *kerületekre* osztották. A kerületeken belül történt a tanyák, mint külterületi lakott helyek számozása (pl.: T. III. ker. 231.).

Szarvas határában nyolc kerületet alakítottak ki. (lásd a határvázlatot). A kerületeket római számokkal jelölték.

Szarvas, Örménykút, Kardos határvázlata (eredetileg a teljes terület Szarvas közigazgatási határa 1952-ig)

A külterületi tanyavilág általános jellemzése

A külterületi tanyavilágot az évtizedek során kialakult *tanyacsoportok*, és a *szórvány tanyák* alkotják.

A *tanyacsoportok* vagy tanyasorok közül azok vannak jobb helyzetben, amelyek a fő közlekedési utak mellett fekszenek. Ezeknek az infrastrukturális kiépítettsége közel olyan fejlett, mint a városoké. Rendelkeznek vezetékes villany, és ivóvízellátással, lehetőség van vezetékes telefonvonal igénylésére és bevezetésére, esetenként a hálózatos gázvezetékre való rácsatlakozásra is. Egyedül a szennyvíz jelent problémát. Az önkormányzati tulajdonban lévő burkolt külterületi utak is itt találhatók.

A *szórvány tanyák* sokkal rosszabb helyzetben vannak. Itt az előbbi infrastrukturális lehetőségek nem állnak rendelkezésre. Ugyanilyen helyzetben vannak azok a tanyasorok, amelyek főközlekedési utaktól messzebb fekszenek. Az önkormányzati költségvetésből nem telik ezekhez a tanyákhoz az infrastruktúra kiépítésére. Szintén hátrányos körülmény, hogy nem vezet ide burkolt út még javított földút sem, és így rosszabb időjárási körülmények esetén teljesen elzáródnak a külvilágtól.

Főúthálózat mellé épült tanyák, mint jellegzetes, ma is létező tanyasorok

Szarvas-Békéscsaba (44-es főút)

Szarvas-Gyomaendrőd

Szarvas-Mezőberény (az út burkolt ugyan, de gyakorlatilag járhatatlan)

Szarvas-Orosháza

Szarvas-Szentes

Volt mezőgazdasági nagyüzemek központjai: Káka, Rózsás, Bolza major

Jelentősebb földutak: Békésszentandrás út, Vásárhelyi út, Bohnyat dűlő, Újfaluczki dűlő.

Az önkormányzati kezelésű utak nagy része nem burkolt út, különösen igaz ez a külterületekre. Ezáltal a tanyán élők rossz időjárási viszonyok esetén teljesen elszigetelődhetnek, de a mindennapos élet is gondot okozhat.

Zártkerti tanyavilág

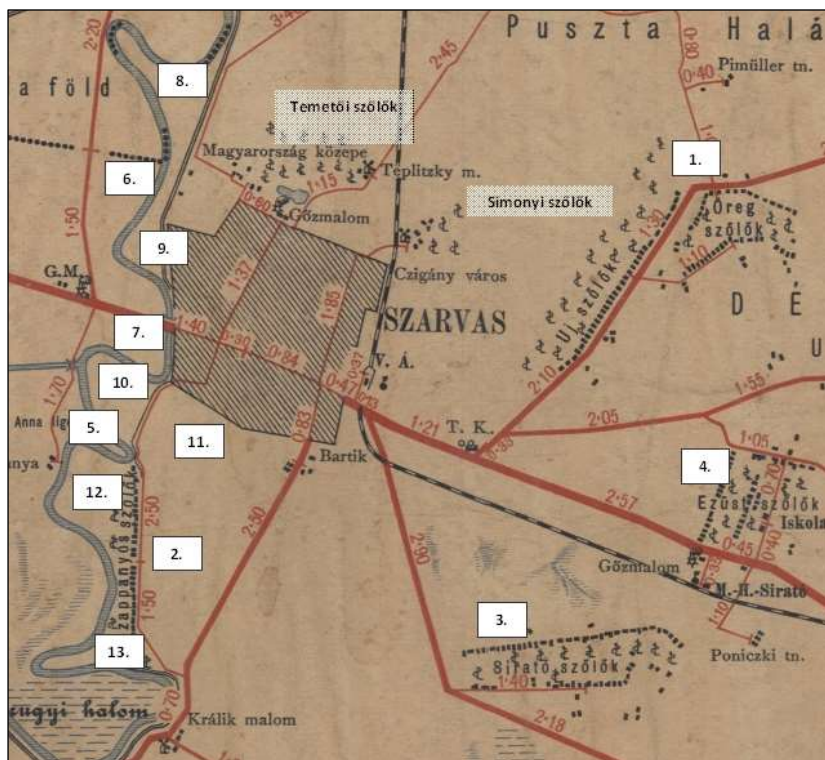
Az 1959–1960-as földrendezések során zártkertnek minősítették a községek és városok külterületének azokat a kertszerűen művelt, kisebb parcellákra tagolt részeit, amelyek egyrészt domborzati és terepviszonyaiknál fogva, másrészt tagoltságuk és a művelési ágak változatossága okán nagyüzemi művelésre nem, de háztáji és kiegészítő gazdaság céljára alkalmasak voltak.

Megjegyzés: *a zártkert, mint olyan ma már a jogszabályok szerint megszűnt, azonban az állampolgárok és a hivatalos szervek zöme még ma is ilyenként ismeri, annak tartja, és annak nevezi a volt zártkertet, amelyek ma már külterületek.*

Szarvas egyedi, zártkerti tanyarendszerei nem sorolhatók a klasszikus külterülethez, ilyen tömbök a Simonyi szőlők, Ezüstszőlő, Érpárti szőlők, Ószőlő (a felmérés mintaterülete), a Siratói- és Bezinai szőlők, Szappanosi szőlők, Mótyói szőlők.

Víz, villany valamennyi tömbben van, burkolt út viszont csak részben.

Ezüstszőlő, Érpárti szőlők, Ószőlő, elnevezésű tömbök kifejezetten „aprófalvas jelleget” mutatnak.

Magyarázat: 1. Ószőlők (Érparti-szőlők, Rózsási-szőlők), 2. A Szappanosi- és a Mótói-szőlők, 3. A Siratói- és a Bezinai-szőlők, Káposztás-lapos, 4. Ezüstszőlők, 5. Zöld-kert (Anna-liget), 6. Fás-kert, Mitrovszky-kert (Pepi-kert), 7. Batthyány-kert, 8. Nyúlzug, 9. Mangolzug, 10. Maczó-zug, 11. Maczó-lapos (Maczó-ér), 12. Szappanos-zug, 13. Mótó-zug

A szarvasi kertek fekvése (cit. in Történelmi séta a szarvasi kertekben)

Békésszentandrás zártkerti tanyavilága

Furugy Békésszentandrás és Szarvas között terül el, közigazgatásilag Békésszentandrásához tartozó zártkerti „kis falu”.

A falu a Körös-holtágban fekszik, idős bozótfűzek és feketenyárfák környezetében. A település egy kunhalmon és annak palástján épült, amelyre egykori elnevezése, a furugyi halom is utal.

A kunhalom a Kárpát-medence alföldi területein található mesterségesen létrehozott jellegzetes földhalmok elnevezése, amelyek igen régről, többségükben a honfoglalás előtti időkből származnak. A kunhalom „olyan 5-10 m magas, 20-50 m átmérőjű kúp, vagy félgömb alakú képződmény, amely legtöbbször víz mellett, de vízmentes helyen terült el, s nagy százalékban temetkezőhely, sírdomb, őr- vagy határhalom volt”. (Györffy István néprajzkutató)

Elsősorban a táj régészeti, kultúrtörténeti és botanikai kincseinek őrzői. A falut valóban körbevette – és veszi – a víz, a Körös-holtág, a Furugyi-tó, a Furugyi-csatorna. Az itt látható kunhalmok bizonyítják, hogy az emberek mindig szívesen telepedtek le ezen a vidéken. Aprócska, ütött-kopott falú, alacsony házak sorakoznak egymás mellett. Legtöbbjük 100-150 évvel ezelőtt, sárból, szalmából, nádból készült, vert falú ház. A település három utcájában ma alig hetven ember lakik, jó részük hatvanon felüli.

Külterületen élők körülményeit javító szolgáltatások és infrastrukturális helyzet

A tanyagondnoki szolgálatok szerepe

Minden településen létezik tanyagondnoki szolgálat. Szarvason öt tanyagondnoki körzet működik, körzetenként egy fő tanyagondnok irányítása alatt. A szolgálat az I. külkerület kivételével a teljes közigazgatási területet lefedi.

Két-két körzetet az egyház működtet (Ótemplomi Evangélikus Egyház) és a családsegítő szolgálat, egy körzetet pedig a Kistérségi Szervezet.

A tanyagondnokok az alábbi feladatokat látják el:

Betegszállítás, orvoshoz időpontkérés, ház körüli munkák (fünyírás, favágás stb.).

Szociális ellátás, ételkiszállítás napi szinten, a családsegítő rendszeren keresztül. A családsegítő rendszer végzi a védőnőszállítást az újszülött csecsemőkhöz és a terhes kismamákhöz.

Az idősek klubja Középhalmon található, ide szállítást szervez a szolgálat. A klub lakosság idősebb részének biztosít szórakozást és közösségi programokat.

Az orvosi ügyelet csak a szilárd burkolatú út mellett lévő tanyákra hívható közvetlenül.

Iskolás gyermekek ellátása. Csak speciális helyzetű gyermekeket szállítanak a kollégiumba hetente. Napi szinten, rossz idő esetén végeznek ilyen feladatot, egyébként iskolabusz áll a diákok rendelkezésére.

Egy tanyagondnok átlagban 400 fő ellátását biztosítja. Az öt körzetben ez 2200 embert jelent.

A tanyagondnokok szerint, sokkal több ember kellene, legalább kétszer ennyi, de olyan emberekre van szükség, akik szívvel-lélekkel vállalják el ezt a munkát és hivatásnak, szolgálatnak tekintik.

A szolgálatok finanszírozását azok fenntartója látja el.

Gépjármű ellátottság:

A szolgálatnak két gépkocsija van. Az újabbat pályázat útján nyerte, de az előző közszolgálati gépjárművet saját erőből szerezte be és tartja fent.

Tanyán lakók közbiztonsága és vagyonbiztonsága

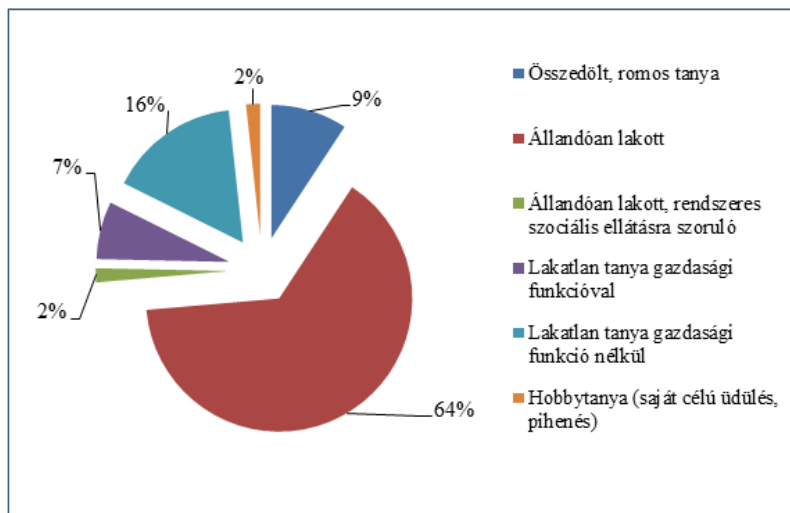
A rendőrség hetente egyszer tart járőr szolgálatot, de ez nem elegendő. A közbiztonság elég rossz, több helyen előfordultak betörések és erőszakos bűncselekmények. A polgárőrök sűrűbben járják a tanyákat, mert ők ottani lakosok. A tanyagondnoknak központi szerepe van az információáramlásban, állandó kapcsolatban van a rendőrséggel. A szórvány tanyákhoz földút az egyetlen megközelítési lehetőség.

Elektromos áramellátás

A szórvány tanyák kivételével megoldott.

A tanyán folytatott gazdálkodás jellemzése

Közvéleményben a tanyát hagyományosan összekapcsolják a mezőgazdálkodással, az agrártermeléssel. Ez természetes is, hiszen a tanya évszázadokon keresztül elsődlegesen olyan „mezőgazdasági központ”, vagy „termelőhely” volt, amely a tanyatulajdonos vagy bérlő család megélhetését volt hivatott biztosítani, függetlenül attól, hogy ott lakott-e vagy sem.

A felmért tanyák lakófunkció szerinti csoportosítása

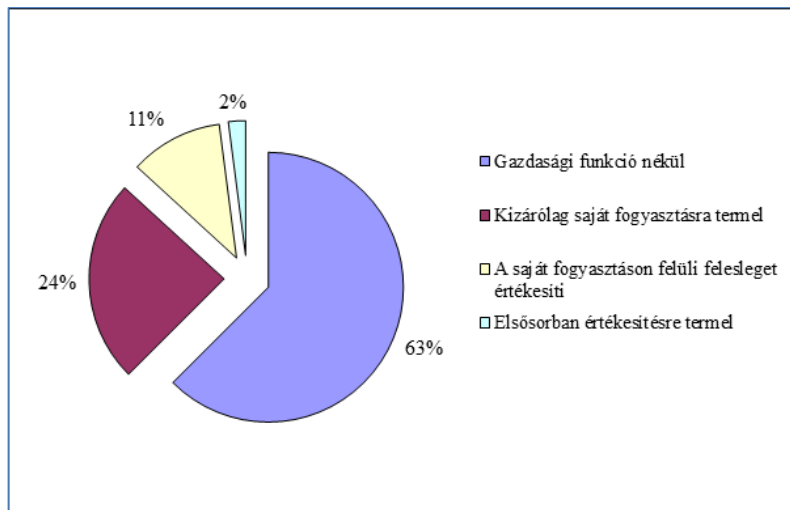
A felmért tanyák 16%-a lakatlan, az összedőlt, romos tanyák aránya 9%. A fiatalok több lehetőséget látnak a városban, mint a tanyán, a közbiztonság miatt is illetve a megélhetés jobb reményében.

Fontos szempont, hogy a gyerekek elérjék a közoktatási intézményeket alap, közép, de felsőfokon is. A kis gyermekek esetében felmerül a kötelező óvodáztatás is.

A tanyákon nincs értékesítési lehetőség. Az emberek leginkább csak saját célra termelnek, mert nincs értelme befektetni, ártermelés nem történik, ennek oka gyakran a tőkehiány is.

A felmért tanyák 63%-ában ma már egyáltalán nincs mezőgazdasági termelés, még házkörüli kertészkedés sincs.

Új tanya és gazdasági épület nem épült a közelmúltban, csupán néhány felújítás történt.

A felmért tanyák gazdasági funkció szerinti csoportosítása

A felkeresett tanyák 24%-ban csak ház körüli, nagyrészt csak önellátást szolgáló mezőgazdasági termelés folyik. Az ott élők megélhetési forrása már elsősorban nem a tanyai gazdálkodás jövedelme. Csak mintegy 11%-ban jelölték meg azt a választ, amely szerint az illető tanyán a saját szükségleteken túl a „tágabb család” (pl. az elköltözött, családot alapított gyerekek) alapvető élelmiszer-szükségleteit is kielégítik. Esetükben is csupán kiegészítő tevékenységnek tekinthető a gazdálkodás.

Kizárólag értékesítésre termel 2%. A BIO gazdálkodás is elhanyagolható számban merül csak fel a térségben. (Szarvas területén mindössze két ilyen vállalkozás van)

A felmérés összesen 10 hobbi tanyát talált.

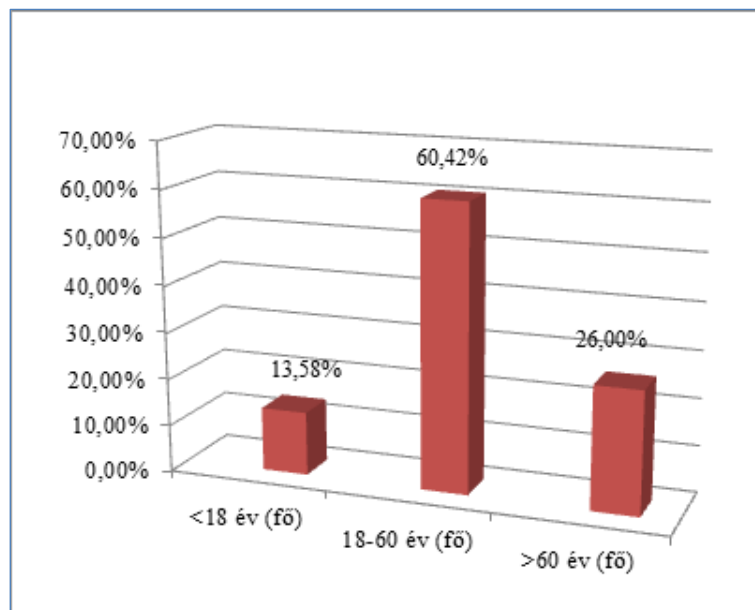
A tanyai gazdálkodást alapvetően meghatározza az ott lakók korösszetétele:

- a 18 év alattiak aránya 14%,
- a 60 év felettiak aránya 26%.

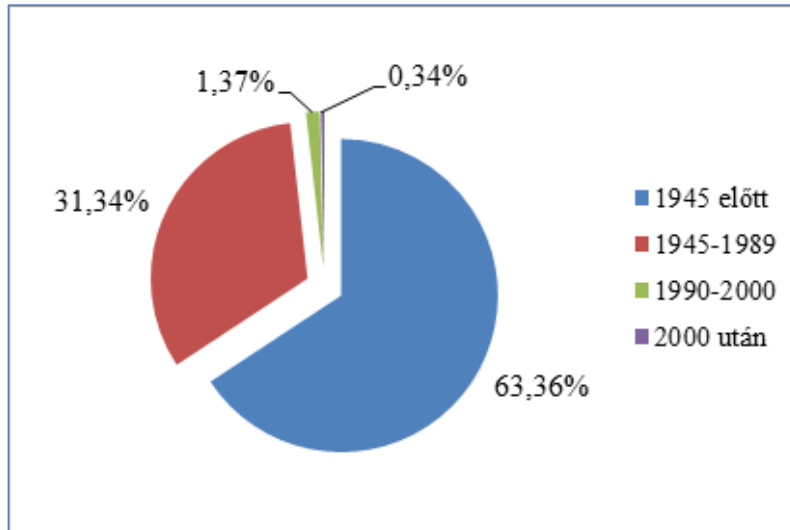
A tanyavilágban általános előregedési tendencia tapasztalható, a régen jellemző nagycsaládos modell megszűnt, sok az egyedül élő idős ember.

A felmérés eredménye szerint 2000 után mindössze két lakóépület épült.

A külterületen kiadott építési engedélyek általában nem lakóházra, hanem tárolókra, gazdasági épületekre vonatkoznak, még a bontás mindig lakóépületet is érint.

A felmért tanyák lakosai életkor szerint

A lakóépületek építési éve a felmért tanyavilágban

Tanyák és a termőföld kapcsolata

A tanya fogalmát a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvény 3. § b) pontja határozza meg, mely szerint: a tanya a település külterületén lévő mezőgazdasági termelés (növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás) céljára létesített lakó- és gazdasági épület, épülecsoport és az azonos helyrajzi szám alatt hozzá tartozó, legfeljebb 6000 m² területű föld együttese.

A jogalkotó a hangsúlyt a mezőgazdasági termelésre helyezi a felmérés eredményeiből azonban az látható, hogy a mai tanyák ezen a kritériumoknak csak részben vagy egyáltalán nem felelnek meg.

Szükség van a tanyafogalmának újraértelmezésére és definiálására.

A tanyatulajdonos 1960 és 1990 között az akkori szabályozás értelmében a tanya mellett maximum 6000 m² földterülettel rendelkezhetett ez volt a háztáji gazdálkodás alapja. Az ezt meghaladó földterületek nagyüzemi használatban álltak.

Az 1991. évi XXV. tv. alapján beindított kárpótlási folyamat, továbbá a részarány nevesítésről szóló 1992. évi II. tv., valamint a csatlakozó privatizációs jogszabályok teljes egészében felszámolják a monolitikus állami és szövetkezeti tulajdont.

A fentiekre figyelemmel 1990-után a tanyatulajdonosnak lehetősége volt a tanya mellé termőterületet szerezni, feltéve, ha volt eredeti földtulajdona és élt is a tanya mellé való árverezés vagy részarány nevesítés lehetőségével, így visszaállíthatta az eredeti tanyaüzemeltetést.

A lehetőséggel azonban a tanya tulajdonosoknak csak egy része élt, aki még a mezőgazdasághoz valamilyen formában kötődött.

A privatizáció után a termőterület 90%-a magántulajdonban van, az átlagos birtoknagyság 3,1 ha. Ilyen birtokszerkezeten sajátos használati viszonyok alakultak ki, főleg haszonbérlet formájában. Tovább árnyalják a képet az eltérő tulajdoni és használati viszonyok.

A megyében, de a járásban is a birtokszerkezet erősen tagolt; a gazdálkodók közel 30%-a 10 hektárnál kisebb területen gazdálkodik.

Földhasználati szempontból azonban lényegesen kedvezőbb a helyzet. Egy magánszemély által használt átlagos terület nagyság 6 ha.

Egy jogi személy termelőszervezet (gazdasági társaság stb.) által használt átlagos területnagyság 173 ha.

A szántóterület durván 50%-án nagyüzemi, 50%-án pedig kisüzemi használat illetve családi gazdálkodás folyik.

A klasszikus tanyaüzemek számát tovább csökkenti (lakatlan, romos tanya) a generációváltás, az öröklés során több örökös jelenik meg tulajdonközösség formájában, akik városiak. A kérdéses ingatlan hasznosítani nem kívánják, de eladni sem tudják, mivel az ingatlanforgalom a külterületi térségben tanyák vonatkozásában minimális, vagy nulla. Az ingatlanforgalom nagysága mindig az adott térség gazdasági dinamikájának fokmérője.

A generációváltás a megváltozott társadalmi és gazdasági viszonyok, valamint a jogi környezet nem csak a tanyavilágra van hatással, hanem az egész mezőgazdaságra.

A föld és a tanya ma már sokaknak csupán árucikk, amelyet pénzért lehet forgatni, de lelki kapcsolat már nem fűződik hozzá.

A Szarvasi járás szántóterületeinek átlagos aranykorona értéke településenként

Település	Szántóterület átlagos aranykorona értéke hektáronként	17 aranykorona alatti szántóterület aránya, %-ban
Békésszentandrás	22,33	10,7
Szarvas	23,33	20,0
Kondoros	36,64	0,0
Örménykút	38,19	1,0
Kardos	40,33	0,0
Csabacsúd	29,36	12,3

A hektáronként 17 aranykoronás termőhelyi adottságú területek kedvezőtlennek minősülnek gazdálkodási szempontból.

A Szarvasi járás termőterületének 44%-a kedvezőtlen adottságúnak minősül (Békésszentandrás, Csabacsúd és Szarvas egy része).

Kedvező termőhelyi adottságú települések: Kondoros, Örménykút, Kardos.

A kedvezőtlen adottságú területeken ma már csak szórvány tanyák találhatóak, vagy nincsenek tanyák.

Eredetileg a klasszikus tanyasorok zömében a jó minőségű földeken alakultak ki. A tanyavilág sorvadása gyorsabb ütemben zajlott le a kedvezőtlen adottságú területeken.

Vízgazdálkodási viszonyok a Szarvasi járásban

A Szarvasi járás területén, egymás mellett „él” a legnagyobb szárazság, az el sivatagosodás, valamint a túl sok belvív, amelyek befolyásolják a tanyavilág életét.

Vízbőséges helyzetek

A kedvezőtlen adottságú területek általában ártéri területeken vannak, amelyeknek gyakori velejárója a gyakori belvív elöntés. A belvív elöntések súlyos károkat okoznak a tanyaépületekben és a külterületi majorokban. Sok tanya és gazdasági épület megrongálódott, vagy teljesen elpusztult. A károsodott épületek gyakran emiatt váltak lakatlanná.

Rendkívüli belvizes éveknek minősülnek rendkívüli elöntésekkel Szarvason és környékén a következő évek: 1999, 2000, 2010.

A belvízi elöntések egyaránt kialakulnak mélyártéri és magasabb fekvésű területeken. Mélyártéri területeknek minősülnek: Szarvas, Békésszentandrás egy része.

Belvíz helyzet Szarvas határában (2010. december 5.)

A magasabb fekvésű kedvező termőhelyi adottságú területen (Kondoros, Kardos) ezt a jelenséget a népszerű „földárja” belvíznek nevezi. A magasabb területekről (szomszédos vízgazdálkodási egység területéről) a talajban áramló víz megemeli a talajvíz szintjét az optimális szint, vagy a felszín fölé; a termőréteg túlnedvesedését, illetve felszíni elöntést okozva.

Az elmúlt évszázadban a rendkívüli csapadékos években nagymértékű belvízi elöntések fordultak elő az Alföldön. A legnagyobb elöntések, 300 000 ha felettiek, a következő években voltak: 1940-42, 1966, 1999, 2000, 2010.

A külterületeken tapasztalt elöntések kialakulását az alábbiak segítették elő:

Tábla szintű problémát jelent, hogy a tulajdonszerkezet megváltozását nem kísérte a vízelvezető rendszer felülvizsgálata (eltérő igények), továbbá a táblán belüli vízelvezető rendszer hiánya.

Vízmeztartó intézkedések (pl. mélyszántás, mélylazítás) elmaradása.

Külterületi önkormányzati kezelésű csatornák esetén a tulajdonosi feladatok ellátáshoz az önkormányzat nem rendelkezik forrásokkal (anyagi és humán jellegű).

A kialakult károkkal kapcsolatban elsődlegesen a vízelvezető hálózat iránt támasztott megváltozott igényeket kell említeni.

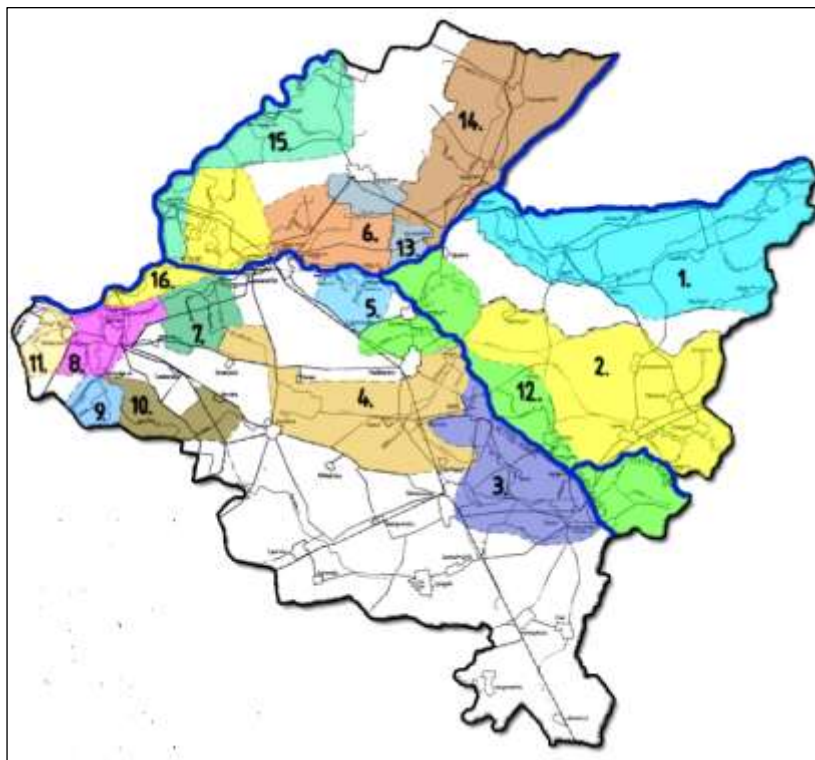
Kondorosi belvíz (Fotó: Bagi László)

A jelenlegi külterületi vízelvezető rendszer a rendszerváltás előtti nagy táblás gazdálkodást biztosító tulajdonosi struktúrához került kialakításra, több évtizeden keresztül. A rendszer alapja az egymással szoros kapcsolatban lévő vízhálózati elemek voltak. A táblán belüli vízrendezési feladatokat a tulajdonos (pl. termelősövetkezet) végezte el a megfelelő erőforrásai birtokában. A földtulajdonosi szerkezet megváltozását azonban (az azt követő mintegy 20 évben) nem követte a vízelvezető hálózat átfogó, teljes felülvizsgálata.

A megváltozott elvezetési igények, az egyes földtulajdonosok területhasználati szokásainak megfelelően a vízelvezető hálózat folyamatos felülvizsgálatára lett volna szükség, hiszen nem minden esetben maradtak fenn a korábban meglévő táblaközi vízelvezető művek.

Szintén a megváltozott tulajdonosi körrel kapcsolatban kell megemlíteni a talajművelési eljárások megváltozását, aminek következtében kisebb hangsúlyt kapnak a talaj vízgazdálkodási tulajdonságait javító intézkedések (pl. mélyszántás, altalajlazítás). Ezek hiányában a talaj víztároló kapacitása is lecsökken, és a belvizek gyakorisága megnő.

Az öntözési lehetőségek a tanyavilágban

Öntözőrendszerek a Körös-vidéki Vízügyi Igazgatóság területén

Öntözőrendszerek

1. Biharugrai, 2. Malomfok-Ináncsi, 3. Élővízcsatorna, 4. NK-XIV., 5. Félhalmi, 6. Körösladányi, 7. Décs-Fazekaszugi, 8. Szarvasi-holtág közvetlen ö. fűrt, 9. Szarvas-Kákai, 10. Dögös ö. fűrt, 11. Hörgai, 12. Kettős-Körös szórvány, 13. Sebes-Körös szórvány, 14. Berettyó szórvány, 15. Hortobágy szórvány, 16. Hármaskörös szórvány

A kistérség öntözővíz igénye a Hármaskörösből és a hozzá kapcsolódó öntözőrendszerekből, valamint a NK XIV. sz. rendszerből kielégíthető jó minőségű intézményes felszíni vízből.

Békés megyében az összes vízjogi engedéllyel rendelkező terület 80 000 ha. A Szarvasi járásban 8 312 ha, amelyen 183 gazdálkodó osztozik.

A tanyagazdaságok esetében összesen 8 fő 28 hektár területre rendelkezik engedéllyel. A tanyakörüli konyhakertekben esetenként ásott vagy fűrt kútból folyik öntözés.

A megyében öntözhető terület a vízkészlet alapján összesen 100 000 ha, a Szarvasi járásban kb. 20 000 ha.

Az öntözési adottságokat sem a megye sem a járás területén nincsenek kihasználva, természetesen ez jellemzi a tanyagazdaságokat is.

Ennek okai a nagy beruházási igény, a gazdálkodók tőkehiánya, magas vízdíjak, a kedvezőtlen birtokszerkezet, öntözőcsatornák elhanyagolt állapota, vagy hiánya.

A Szarvasi Kistérség Területfejlesztési Konceptiója

A megyei és kistérségi területfejlesztési koncepciók a tanyavilág helyzetét és a fejlődés irányait az alábbiak szerint foglalják össze a Szarvasi járás és a megye vonatkozásában:

A zártkerti és a főközeledési utak mentén lévő tanyavilág fennmaradására még hosszabb távon számítani kell. A tanyavilág sajátos helyzete az ott élő főleg idős lakosság problémáinak önálló kezelését igényli. Ennek legfontosabb feladatai a megfelelő infrastruktúra, szociális és egészségügyi ellátás biztosítása, a közbiztonság javítása és a régi tanyai közösségek visszaállítása.

A kistérségben elsősorban a külterületek és a tanyás térségek infrastrukturális ellátása hiányos. Itt elsőként a legfontosabb a megfelelő megközelítés biztosítása, amely a mezőgazdasági úthálózat fejlesztését jelenti. A cél ezen területeken az itt élő lakosság számára a megfelelő életkörülmények biztosítása. Az egész kistérségben jellemző a rossz egészségügyi és szociális ellátás. Mindenképpen szükséges ezen tevékenységek fejlesztése, és az ellátás minőségének fokozása.

A város külterületén jelentkező fejlesztések legalább annyira sürgetőek, mint a belterületen meghatározott szegregátumok fejlesztése. A külterületek épp ezért az infrastrukturális fejlesztésekben még kiemeltebben szerepelnek, mint a város belterületei. Az út, járdaépítés,

közvilágítás, autóbusz-közlekedés mellett az egészséges ivóvíz biztosítása is elengedhetetlen. A közszolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés javítása szükséges.

Tanyagondnoki rendszer működik a város külterületi részén. Jelzőrendszeres házigondozás, orvosi ügyelet biztosított. Ápolási osztály jött létre szociális gondozás keretében, hogy azok a külterületi lakosok, akik például infúziós kezelésre szorulnak, ingázás nélkül, az ápolási osztályon megkaphassák a szükséges kezeléseket. Mindez a fejlesztéseknek köszönhetően bentlakásos módszerrel megoldható.

A kistérségi járóbeteg szakrendelő a kül- és belterületi lakosságot egyaránt segíti a szolgáltatások elérésében. A külterületi lakosság érdekében négy (4) db kórházi ágyat igényelt a szakrendelő. A külterületen vagy a külterülethez közeli belterületi városrészek esetében a rossz minőségű lakásállomány felszámolása és az ott élő lakosság integrációja hatékonyan elősegítené az alacsony státuszú családok felemelkedését, ezáltal lehetőséget teremtve a felzárkózásra.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

A felmérés eredménye azt mutatja, hogy a tanyák pusztulása különösképpen azokon a területeken ölt jelentős méreteket, ahol a megközelítés nem biztosított, az utak rosszak, ahol még a villany sem áll rendelkezésre ezek a *szórvány tanyák*. Véleményünk szerint ezek a tanyák már nem menthetők meg az utókornak.

A sor tanyák esetében az alábbiakat javasoljuk:

A tanyai életet befolyásoló jogszabályok – jelen állapotukban – kedvezőtlen környezetet szolgáltatnak a tanyavilág gazdasági-társadalmi megújulásához, vagy átszerveződéséhez.

A tanya és a tanya térségek kerüljenek bele a területfejlesztésről és területrendezésről szóló, 1996. évi XXI. törvény támogatandó térségei közé. Szükség lehet egy önálló tanyatörvényre, vagy egy olyan vidékfejlesztési törvény megalkotására, amelyben a tanya és a tanya térségek, azok megőrzése, fejlesztése külön fejezetként, önállóan szerepel.

Nemzeti Fejlesztési Tervben és a területfejlesztési tervekben a tanya térségek fejlesztésének hangsúlyosabb szerepet kellene kapniuk, külön prioritásként kellene szerepeltetni a tanya térségek átfogó, és komplex fejlesztését, a tanyai gazdálkodás, a tanya táj, az építészeti, a tanyai

lakosságot kiszolgáló intézmények, azaz a tanyás vidéki térségek integrált fejlesztését.

- A tanyák és a tanyai lakosok életét egész sor olyan döntés befolyásolja, amelyeket különböző szinteken elhelyezkedő döntéshozók, a döntések által érintett emberektől függetlenül, az ő megkérdezésük nélkül hoznak.
- Ki kell dolgozni annak a rendszerét, hogy a helyi tanyás népességet az őket érintő döntések meghozatalába hogyan lehet intézményesen bevonni, illetve egy-egy változás esetén őket tájékoztatni.
- Jelenleg az egyébként is szűkös önkormányzati költségvetésből kell biztosítani a külterületekhez, illetve a külterületi népességhez kapcsolódó feladatok forrásait. A külterületen élők számára az oktatás, az egészségügyi és szociális ellátás biztosítása népességarányosan több forrást igényel, mint a faluban, a városban élők ellátása (pl.: a diákok és idősek szállítása, az orvos rendszeres kijárása, a dülők járhatóságának biztosítása stb.). A forráselosztás jelenlegi rendszerében a külterületi népesség általában hátrányos helyzetbe kerül, ezért az önkormányzati forrásokon túlmenően külön költségvetési forrást is kellene biztosítani.
- Fontos a kulturális közösségi épületek kialakítása. Jó példa erre a Szarvas közigazgatási területén létrehozott közösségi házak Ezüstszőlőn, a Közép-halmi szőlőkben és Siratóban. Egykor ezt a „kulturális-szellemi központot” a tanyasi iskolák jelentették.

További javaslatok:

- A tanyagondnoki hálózatot meg kellene erősíteni, a tanyagondnok alkalmazását a tanyás településeken kötelezővé kellene tenni, és ennek finanszírozását a normatív támogatási rendszeren belül nevesítve lehetne biztosítani. A tanyagondnok feladatait úgy kell bővíteni, hogy a szociális gondozáson túlmenően formális érdekérvényesítő szerepet is betölthessenek.
- Olyan komplex program megindítása szükséges, amely biztosítja a vízpótlását, és egyúttal a hatékony öntözés feltételeinek megteremtését. Kormányprogramban szereplő és elkezdődő vízpótlási- és belvízrendezési projektek segítsék a tanyás térségek fennmarását.
- A birtokszerkezet elaprózódott, ugyanazon termelőnek egymástól távol levő birtokrészei vannak, miközben a tanya körül idegen birtoktestek találhatóak. Mindez nehezíti a gazdálkodást és rontja annak hatékonyságát.
- Alapos térségi feltárás után ajánlható a birtok- és üzemviszonyok rendezése. Olyan birtokösszevonások támogatása szükséges, amelyek révén az egyes tanyák körül életképes méretű földterületek, gazdaságos mezőgazdasági üzemek jöhetnek létre.

Támogatni kell azoknak a termékeknek a tanyai gazdaságokban történő előállítását, amelyek előállításához magas élőlátás és szak tudás szükséges. A tanyai gazdálkodás egyik megújulási lehetősége lehetne a piac képes biogazdálkodás. A Szarvasi járásban e tevékenység rendkívül kismértékű.

A nagytermelők és nagykereskedők által uralt mezőgazdasági termelési és értékesítési rendszerben az elszigetelt tanyai kistermelők piacra jutásának, piacon maradásának és megfelelő jövedelemhez jutásának ma nincs reális esélye. Ezért szükséges olyan önkéntes közös társulás értékesítési szervezet kialakítása, amelynek előnyei révén a tanyai gazdálkodókat a leginkább képes összefogni. Ennek érdekében létre kell hozni a működőképes tanyai integrációk érdekeltégi rendszerét (értékesítés, beszerzés stb.).

A tájfenntartó, extenzív, gazdálkodás, ösztönzése (pl.: állatok legeltetése).

Vitathatatlan tény, hogy olyan tanyavilág, amilyen a múltban volt, már soha sem lesz. Mindezek ellenére, a vidékpolitikának sarkalatos pontja kell, hogy legyen egy korrigényhez igazodó tanyavilág újbóli megszületése. A parlament által támogatott ún. tanyaprogramban is ez a politikai akarat fogalmazódik meg.

A fentiek ajánlások figyelembevételével hozott döntések lehetnek a még meglévő tanyák a szarvasi táj jellegzetes és pótolhatatlan értékű táji tényezői.

*

Források:

Molitorisz Pál: Történelmi séta a szarvasi kertekben. Agrártörténeti füzetek sorozat 18. sz. 2009.

Molitorisz Pál: A szarvasi tanyavilág. Agrártörténeti füzetek sorozat 27. sz. 2011.

Gyulavári András: Földügyek Szarvas városban és környékén. Agrártörténeti füzetek sorozat 28. sz. 2011.

KÖVIZIG GYULA Összefoglaló jelentések: 1999. november 22.; 2000. március 31.; 2000. április 1.; 2000. május 15. időszakokban lefolytatott belvízvédekezésekről. Gyula, 2000. április hó és 2000. június 13.

Gyenge Antal: Mozaikok a Nagyszénási szőlőföldről. (3) Vasútmenti Iskola és környéke. Nagyszénás, 2011. Felelős kiadó: Nyemcsok János polgármester

A szarvasi kistérség területfejlesztési koncepciója. Készítette: Körös-szögi Kistérségi Területfejlesztési Ügynökség Közhasznú Társaság, 5540 Szarvas, Árpád köz 2. Szarvas, 2005.

Békésszentandrási nagyközség honlapja. www.bekesszentandras.hu

A SZOROZAT EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Cselőtei László: Zöldségtermesztés Rákospalotán az 1930-as években	1999
2. Möcsényi Mihály: Fordítások, ferdítések	1999
3. Möcsényi Mihály: Ember és táj,	1999
4. Kralovánszky U. Pál: Esettanulmány a hazai fehérje-program előkészítéséről (Amíg egy országos K+F program elindulhatott) (1962-1970)	2000
5. Cselőtei László: A paradicsomtermelés fejlesztése és fejlődése (1948-1990)	2000
6. Györffy Sándor: Szövetkezeti állam	2000
7. Kralovánszky U. Pál – Ligetvári Ferenc: Vízgazdálkodás és mezőgazdaság (a 150 éve született Kvassay Jenő írásai alapján)	2000
8. Köhler Mihály – Molnár Imre: A szarvasi gazdaszélet hagyományai (1927–1949)	2001
9. Vinczeffly Imre: Pásztoroktól tanultam	2001
10. Szabó János: Találkozás önmagammal	2005/2008
11. Molitorisz Pál: A szarvasi középfokú gazdasági tanintézet létesítésének története	2005
12. Molitorisz Pál: A szőrhalmi legeltetési társulat története	2006/2011
13. Reszkető Péter: Főiskola Szarvason (1970–2005) 35 éves a főiskolai szintű agrár-szakképzés Szarvason	2006
14. Molitorisz Pál: Képviselő-portré a szarvasi választókerületből (Borgulya Pál 1872–1960)	2007
15. Molitorisz Pál: Emlékezés Lászlóffy Istvánra (1910–1968)	2008
16. Molnár Imre: Szarvasi gazdaszként indultam, Életút	2008
17. Ornyik Sándor: Aratás nyáron és télen,-Az ember és a ló	2008
18. Molitorisz Pál: Történelmi séta a szarvasi kertekben	2009
19. Emlékeim a múltból, Komár János visszaemlékezése Lejegyezte: Pilishegyi József	2009
20. A hajóskuktaságtól a tanszékvezetésig. Élet-képek. Dr. Vincze Ferenc visszaemlékezése. Szerk.: Molitorisz Pál	2010
21. Tóth László: Szakmai életem. Munkahelyeim, munkaköreim.	2010
22. Dr. Domán Imre és Szarvas. Szerk.: Molitorisz Pál és Szitó János	2010
23. Ötven év a mezőgazdaságban, Komár Pál visszaemlékezése Lejegyezte: Pilishegyi József	2010
24. Virradattól alkonyatig, Gulyás Mihály emlékezései. Szerk.: Molitorisz Pál	2010
25. Szitó Balázs: Életem, munkásságom	2011

26. Válogatott Tudományos Diákköri munkák 2010-ben	2011
27. Molitorisz Pál: A szarvasi tanyavilág	2011
28. Gyulavári András: Földügyek Szarvas városban és környékén	2011
29. Albel Andor: Albel Andor gazdasági tanár életútja	2011
30. Bukovinszky László: Álom és valóság, egy szaktanácsadó az egyenlítő közelében	2011
31. Molitorisz Pál: Emlékezés Kachelmann Kurt gazdasági tanárra	2011
32. Molitorisz Pál: Szarvasi gazdasági tanárportrék. Dr. Palov József és Molnár Zoltán	2011
33. Válogatott Tudományos Diákköri munkák 2011-ben	2012
34. A szikések javításáról Tessedik születésének 270. évfordulóján Tessedik S. – Ferencz K. – Köhler M.	2012
35. Egy élet Bikazugban, Sztancsik Gyuri bácsi Szerk.: Molitorisz Pál	2012
36. Marjai Gyula: A tudást meg kell szerezni és tovább kell adni	2013
37. Válogatott tudományos diákköri munkák 2012-ben	2013
38. Szeniczey Vilma Tessedik Sámuelről, szerk.: Molitorisz Pál	2013
39. A rizstermesztés kezdetei Szarvason * Litauszky István pályája Szerk.: Molitorisz Pál	2013
40. A szőlőnemesítő dr. Csizmazia Darab József élete és munkássága. Írta és szerkesztette Molitorisz Pál	2014
41. Válogatott tudományos diákköri munkák 2013-ban	2014

AJÁNLÁS

E sorozat 27. számaként jelent meg 2011-ben Molitorisz Pál írása *A szarvasi tanyavilág* címmel. A kötet bevezetőjében olvashatók a szerző következő gondolatai: „A ragyogó, meszelt falú tanyákkal, istállókkal, górékkal, fasorokkal, zöldellő kertekkel, sárgálló széna- és szalmakazlakkal tarkított, megkapó hangulatú szarvasi határ kietlen, néma agrársivataggá változott. A jellegzetes kultúrát képviselő népessége eltűnt. A hosszú évek után a szarvasi határban járó ember könnyen zavarba jöhet, mert a látóhatár ugyan szabad, de az egyes dűlőutak, mezsgyék, csatornák is eltűntek, beszántották őket.”

Valójában hogy is néz ki manapság a Szarvasi Járás tanyavilága? Ahhoz, hogy kielégítő válaszokat lehessen adni, számos kérdést kellett feltenni a jelenre vonatkozóan, és a válaszokat összegezve meghatározni a szükséges és lehetséges helyi tennivalókat. Erről szól ez a füzet.

Hosszútávra tekintő ajánlások sorba szedésével záródik az írás annak reményével, hogy ezek figyelembevételével „hozott döntések lehetnek a még meglévő tanyák a szarvasi táj jellegzetes és pótolhatatlan értékű táji tényezői”.

A még meglévő tanyák fennmaradásához esélyt jelent a kormány által elfogadott és 2011-től beindított tanyarendszer pályázat.

SzJ

Mótyói tanya a gátmentén (Fotó: Molitorisz, 1996)

ISSN 1585-3616